

ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

УДК 159.923-053.6:338.48-52

DOI: 10.31558/2786-8745.2022.1(1).1

ВІДОБРАЖЕННЯ ЦІЛЬОВОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У СУСПІЛЬНО-КОРИСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Ніна Миропольцева

Анотація. У статті представлено результати дослідження розвитку цільової спрямованості у здобувачів вищої освіти. Проаналізовано теоретичні підходи до розуміння феноменів «спрямованість» та «цільова спрямованість» у сучасній психології. Аналіз отриманих результатів дозволив виявити якісні зрушення в розвитку цільової спрямованості студентів, які за час дослідження займались волонтерською діяльністю: фіксується позитивне ставлення до себе, до оточуючих людей, розуміння їх потреб та проблем, бажання допомогти, підвищення емоційної стійкості до високого та середнього рівнів, підвищення рівня самостійності та організованості, самовизначення в житті, розвиток вміння ставити конкретні цілі та вчасне їх виконання, підвищення рівня навчальної мотивації. За даними останнього зрізу, сфери розташувалися наступним чином: дружня, суспільна та сімейна, навчальна, самодіяльна та особистісна, інтимна. Такі дані свідчать про благородність та масштабність цілей, які ставлять перед собою студенти. Їх увага спрямована вже не на самого себе, а на близьких та оточуючих людей, на суспільство в цілому. Значно підвищилась кількість цілей, пов'язаних з навчанням. В кінці експерименту простежується тенденція підвищення престижності навчання в університеті та отримання знань для використання їх у подальшому житті. За допомогою t-критерію Стьюдента для залежних вибірок встановлені значимі відмінності між усіма складовими результатів трьох позицій цільової спрямованості студентів першого та другого зрізу.

Результати студентів, які не брали активної участі у суспільно-корисній діяльності відзначаються сталістю і одноманітністю. Вони не були залучені до суспільної єдності, тому за кількістю цілей тут продовжує випереджати особистісна сфера.

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що суспільно-корисна діяльність суттєво впливає на розвиток цільової спрямованості особистості. Результати дослідження показали зміни у структурі та якості цілей

Ключові слова: цільова спрямованість, альтруїстична позиція, егоцентрична позиція, раціональна позиція, суспільно-корисна діяльність, розвиток особистості.

Постановка проблеми. Сучасний етап становлення України зумовлює необхідність розвитку у підростаючого покоління нових життєвих стратегій, компетентності, посилення гнучкості та мобільності соціальної поведінки. Про-

блема розвитку цільової спрямованості особистості є однією з найскладніших, адже вона відображається в особливостях взаємодії людини із навколишнім світом. Теоретичне визначення цільової спрямованості може стати у нагоді при

розробці загальної теорії особистості, яка являє собою багатовимірну систему. Одним з таких вимірів є діяльнісний, який містить потребово-мотиваційні, інформаційно-пізнавальні, цілеутворюючі компоненти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній психології, при вирішенні проблем, пов'язаних з розробкою питань спрямованості особистості, спираються на ідеї, закладені в працях радянських дослідників (С. Л. Рубінштейна, О. М. Леонтьєва) [6, 11]. С. Л. Рубінштейн пов'язує діяльність людини перш за все з цілями та мотивами. Теорія діяльності, розроблена С. Л. Рубінштейном і О. М. Леонтьєвим, не тільки розкриває структуру і зміст психологічної діяльності та її зв'язок із потребами, а й допомагає зрозуміти, яким чином та чи інша діяльність пов'язана з цілями, які ставить перед собою особистість [11]. У теоретичному плані значний внесок у вирішенні проблеми взаємозв'язку цілей і мотивації у діяльності внесли Г. А. Балл, В. Р. Міляєва, Н. К. Лебідь [1, 8]. Проблема цілей розглядалась у ціннісно-орієнтаційних чинниках розвитку особистості (А. А. Фурман, А. В. Фурман) [15,16], а також дослідженнях процесів цілеутворення (Я. В. Васильєв, О. Ф. Коган) [3, 5], перспектива майбутнього часу (І. Д. Бех, М. І. Томчук,) [2, 14] та структурі особистості С. Д. Максименка, В. В. Рибалка, О. П. Саннікової [7, 10, 12]. Деякі українські психологи розглядають цільову спрямованість особистості у руслі проблеми мотивації (В. В. Рибалка) [10] та вирішенні творчих завдань (В. Є. Ключко, В. О. Моляко) [4, 9].

Вивчення різних підходів дозволило скласти цілісне уявлення про проблему спрямованості особистості в психології: спрямованість – це інтегральна, системоутворююча, узагальнююча характеристика особистості людини; вона виражає

спрямованість людини до життєвих цілей і проявляється в активності, що розуміється як здатність людини до суспільно корисного перетворення навколишнього світу через діяльність; спрямованість – багатозмістовніше поняття, ніж мотив. В основу її покладено мотиви, цілі, інтереси, схильності, здібності, переконання, установки, ідеали, світогляд; спрямованість обумовлена однією сильною домінантою, яка стає стійким вектором руху особистості, провідною потребою в житті людини.

Аналіз вітчизняної й зарубіжної літератури дав можливість виділити характерні риси цільової спрямованості, у силу яких вона займає важливе місце у житті людини. Цільова спрямованість визначається насамперед постановкою ясної цілі, але враховується не тільки усвідомлення того, чого варто досягти, але й уміння передбачати способи досягнення мети. Іншою особливістю є вміння людини підкоряти всі свої вчинки, дії й помисли обраної цілі. Третьою особливістю є неухильне, стійке прагнення досягати поставленої цілі. Це прагнення проявляється в умінні тривалий час зберігати ціль й організувати свою поведінку для її здійснення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Систематичні, ґрунтовні психологічні дослідження цільової спрямованості особистості в контексті залучення її до суспільної діяльності висвітлені неповно. Наявні праці висвітлюють лише окремі аспекти проблеми.

Мета статті – виявити особливості відображення цільової спрямованості особистості у суспільно-корисній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні взяли участь здобувачі вищої освіти кафедри психології

Чорноморського національного університету імені Петра Могили, кількістю 60 осіб, віком 17–21 рік.

Відповідно до теми, мети та напрямів експериментального дослідження була використана Методика дослідження цільової спрямованості особистості Я. В. Васильєва. Вона була використана з метою виявлення головних цілей, які ставили перед собою респонденти, визначення рівневої структури цих цілей, а також виділення трьох позицій: егоцентричної, раціональної та альтруїстичної. Кількість цілей обмежувалась до двадцяти і потрібно було встигнути визначитися з основними життєвими цілями за десять хвилин. Отримані цілі відображали спонтанну психічну діяльність суб'єктів, адже ніяких інструкцій, окрім завершення двадцяти речень, не давалось. Тому студенти могли завершувати їх у будь-якій послідовності. Єдина умова, що обмежувала респондентів – брак часу. Також методика дозволяла побачити віддаленість мети. Це давало можливість дати характеристику суб'єкту: наскільки він готовий йти до своєї мети, що він здатен зробити для її реалізації. Цей фактор показує, що дальні цілі є найбільш високі в гуманістичному та морально-етичному плані.

Кожна позиція відрізняється певною життєвою складовою. Перший, нижчий, рівень відповідає егоцентричній позиції. На цьому рівні цілі ситуативні, спрямовані на задоволення біологічних і матеріальних потреб. Більш високий, другий рівень відповідає раціональній позиції. Цілі близькі по віддаленості і спрямовані, в основному, на досягнення цілей навчальної сфери і престижно-прагматичної мотивації. Третій рівень особистості відповідає стадії альтруїстичної позиції. На цьому рівні цілі середні, вони відносяться до загальнолюдських цінностей і духовних потреб.

Особлива увага приділяється альтруїстичній позиції особистості. Ця пози-

ція відображає стан піднесених потреб. Якщо альтруїстична позиція знаходиться на першому місці в несвідомо побудованому списку, то це означає, що вже при неусвідомленій його побудові особистість на перше місце висуває загальнолюдські цінності. Якщо вона знаходиться не на першому місці, то треба визначити, що знаходиться на першому місці і на якому – альтруїстична позиція.

Перший зріз проводився у вересні 2021 року. Результати показали, що у студентів переважала кількість цілей, пов'язаних з особистими потребами. Сфери спрямованості підлітків у вихідному списку цілей розташувалися наступним чином: на першому місці виступає егоцентрична позиція, на другому – раціональна, на третьому – альтруїстична. На той момент, відбувалося домінування егоцентричних мотивів, які спрямовані на задоволення біологічних потреб, над альтруїстичними, які спрямовані на суспільство. Дані експерименту зумовлюють необхідність пошуку шляхів, методів і засобів розвитку раціональної та альтруїстичної позицій, сімейної, дружньої, суспільної та навчальної сфер цільової спрямованості особистості.

Другий зріз відбувся у вересні 2022 року. За цей час більшість студентів приймали активну участь у волонтерській діяльності під час повномасштабного вторгнення на територію України (допомога ЗСУ, участь у заходах Червоного Хреста, допомога внутрішньо переміщеним особам і т.д.). Другий зріз, за допомогою методики дослідження цільової спрямованості особистості Я. В. Васильєва, визначив динаміку змін у кількісних характеристиках сфер та позиціях цільової спрямованості особистості.

Результати студентів, які приймали участь у волонтерській діяльності і були залучені до суспільно-корисної діяльності,

вказують на кардинальну зміну порядку сфер у порівнянні з результатами першого зрізу. За даними цього року, сфери розташувалися наступним чином: дружня (23%), суспільна та сімейна (17%), навчальна (12%), самодіяльна та особистісна (11%), інтимна (9%). Такі дані свідчать про благородність та масштабність цілей, які ставлять перед собою студенти. Їх увага спрямована вже не на самого себе, а на близьких та оточуючих людей, на суспільство в цілому. Значно підвищилась кількість цілей, пов'язаних з навчанням. В кінці експерименту простежується тенденція підвищення престижності навчання в університеті та отримання знань для використання їх у подальшому житті. Деякі студенти планували залишитись працювати в організації Червоний Хрест на постійній основі. Зменшилась кількість цілей особистісної сфери, яка пов'язана із задоволенням своїх фізіологічних потреб, що є позитивним результатом суспільно-корисної роботи. Адже зосередження на власній особистості, постановка суто егоцентричних цілей та ігнорування потреб суспільства призводить до сталості у розвитку і, навіть, деградації особистості у зв'язку з невідповідністю до норм її соціального оточення.

Наступні колонки вихідного списку цілей та їх значущості також показують кількісні зміни. Найбільш значущою представники волонтерської групи визначили дружню сферу. Особистісна сфера навпаки почала втрачати свої позиції. Така динаміка свідчить про падіння значущості власних потреб у порівнянні з потребами близьких людей, що призводить до зменшення рівня егоцентричності та привертання уваги до потреб суспільства. Сімейна сфера стала другою за важливістю для підлітків. Подібна динаміка є позитивною, адже розлучення із сім'єю через міграцію, можливість втрати близьких родичів призвели до підвищення цінності сімейних стосунків. Самодіяльна, інтимна, суспільна та навчальна сфера дещо

підвищилися у значущості, але мають не такі суттєві зрушення, як вищезазначені сфери.

Результати, які вказували на реалізацію цілей та залежність досягнення цілей від самого суб'єкта, виявили зріст оцінювання. Якщо у 2021 році студенти достатньо низько оцінювали можливість реалізації поставлених цілей, а особливо власний потенціал у досягненні поставленої мети, їх майбутнє здавалося їм розмитим та незрозумілим, то у 2022 році цей показник підвищився в середньому на 2,8 бали. Що говорить про підвищення рівня впевненості у власних силах, самооцінки та прагнення досягати поставлених цілей.

Спільна мета перемоги сильно вплинула на показники вольового зусилля. У порівнянні з результатами першого зрізу, результати другого мають наступні відмінності: особистісна сфера зросла на 1,1 бал, інтимна – 1,4 бали, сімейна – 2 бали, дружня – 1,7 бал, навчальна – 1,6 бали, суспільна – 2,5 бали, самодіяльна – 1,8 бали.

Результати студентів, які не брали активної участі у суспільно-корисній діяльності відзначаються сталістю і одноманітністю. Вони не були залучені до суспільної єдності, тому за кількістю цілей тут продовжує випереджати особистісна сфера. Інші сфери мають також подібний порядок розташування, як і після проведення першого зрізу: особистісна, дружня, самодіяльна, навчальна, сімейна, суспільна, інтимна. Оцінювання реалізації цілей, залежності від суб'єкта та вольове зусилля у цих респондентів мають низький бал.

Значення парного критерію (t) Ст'юдента відносно альтруїстичної, раціональної та егоцентричної позицій цільової спрямованості особистості студентів, які брали участь у волонтерській діяльності відображено у таблиці 1.

Від'ємний знак t-критерію Ст'юдента вказує на те, що дана складова за значенням вище у результатах першого зрізу. Як свід-

Значення *t*-критерію Ст'юдента, що отримані при визначенні достовірності відмінностей між складовими позицій цільової спрямованості особистості підлітка

Позиції особистості	Загальність цілей	Значення цілей	Час здійснення цілей	Реалізація цілей	Залежність цілей від мене	Емоційне ставлення	Вольове зусилля
Альтруїстична	4,982	4,112	3,787	3,944	4,173	4,006	4,281
Раціональна	2,236	3,485	2,671	3,103	4,898	3,372	4,146
Егоцентрична	-3, 946	-3,151	2,974	3,172	3,804	3,164	3,807

чить аналіз табл. 1, встановлені значимі відмінності між усіма складовими результатів трьох позицій цільової спрямованості студентів першого та другого зрізу.

Достовірне зростання позицій цільової спрямованості студентів залучених до волонтерської діяльності від переважання егоцентричної (на початку дослідження) до альтруїстичної (в кінці дослідження) підтверджують можливість і необхідність залучення молоді до суспільно-корисної діяльності у процесі їх індивідуального розвитку.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що суспільно-корисна діяльність суттєво впливає на розвиток цільової спрямованості особистості. Результати дослідження показали зміни у структурі та якості цілей, зростання мотивації до навчання та пізнавальної діяльності, що призвело до розвитку когнітивного компоненту цільової спрямованості, раціональної та альтруїстичної позиції, і зумовило ефективність проведеної роботи студентами.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Перспективи вирішення проблеми цільової спрямованості особистості пов'язані з концептуальним аналізом означеного явища; виявленням гендерних особливостей її розвитку; створенням психодіагностичних методик дослідження даного психічного феномену; розвитком

раціогуманістичної позиції особистості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балл Г. О. До обґрунтування раціогуманістичного підходу у психології. *Психологія і суспільство*. 2004. № 4. С. 60–74.
2. Бех І. Д. Психологічні механізми сходження особистості до духовних цінностей. *Педагогіка і психологія*. 2011. № 2 (7). С. 37–44.
3. Васильєв Я. В. Уровневая структура психології. Николаев: Изд-во «Илион», 2005. 264 с.
4. Клочко В. Е. Целеобразование и динамика оценок в ходе решения мыслительных задач. Психологическое исследование интеллектуальной деятельности / Под ред. О. К. Тихомирова. М.: МГУ, 1979. С. 87–95.
5. Коган А. Ф. Психологическое моделирование целеполагания и принцип псевдосвободы выбора цели в учебной деятельности. *Психологія*. Сб. научных трудов. [вып. 3-ий]. К.: ООО «КММ», 1999. С. 212–222.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность: учебное пособие 2-е издание, стереотипное. М.: Смысл: Академия, 2005. 352 с.
7. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. К.: Видавництво «КММ», 2006. 255 с.
8. Міляєва В. Р., Лебідь Н. К. Мотивація професійного вдосконалення як

чинник розвитку лідерства в освіті. *Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України»*. 2014. №4 (додаток №1). С.21-25.

9. Моляко В. А. Психология решения школьниками творческих задач. К.: Рад.школа, 1983. 94 с.

10. Рибалка В. В. Психологічна структура особистості. Психологія: Підручник / Ю. Л.Трофімов, В. В.Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за заг. Ред. Ю. Л. Трофімова. 2-ге вид., стереотип. К.: Либідь, 2000. С. 116–122.

11. Рубинштейн С. Л. О личностном подходе. *Психология личности в трудах отечественных психологов* / Сост. Л. В. Куликов. СПб.: Питер, 2001. С. 23–32.

12. Саннікова О. П. Макроструктура особистості: психологічний опис. *Наука і освіта*. 2013. №7. С. 7–13.

13. Титаренко Т. М. Життєві домагання особистоті: феноменологічний та структурно-функціональний підхід. *Психологія і суспільство*. 2004. №4. С. 128–145.

14. Томчук М. І. Методологічні засади дослідження та формування психологічної готовності особистості до діяльності. *Психологія і суспільство*. 2010. №4. С. 41–46.

15. Фурман А. А. Морально-етичні цінності в суспільному вимірі. *Психологія і суспільство*. 2010. №1. С. 94–99.

16. Фурман А. В. Методологічне обґрунтування концепції мотиваційних психоформ. *Вітакультурний млин*. 2010. Модуль 12. С. 9–19.

REFERENCES

1. Ball Gh. O. Do obghruntuvannja racioghumanischnogho pidkhodu u psykholohiji. [To the justification of the rational humanistic approach in psychology] *Psykholohija i suspiljstvo*. 2004. № 4. S. 60–74.

2. Bekh I. D. Psykholohichni mekhanizmy skhodzhennja osobystosti do dukhovnykh cinnostej. [Psychological

mechanisms of personal ascent to spiritual values] *Pedagoghika i psykholohija*. 2011. № 2 (7). S. 37–44.

3. Vasil'ev Ja. V. Urovnevaja struktura psihologii. [Level structure of psychology] Nikolaev: Izd-vo «Ilion», 2005. 264 s.

4. Klochko V.E. Celeobrazovanie i dinamika ocenok v hode reshenija myslitel'nyh zadach. *Psichologicheskoe issledovanie intellektual'noj dejatel'nosti* [Goal formation and dynamics of assessments in the course of solving mental problems. Psychological study of intellectual activity] / Pod. red. O. K.Tihomirova. M.: MGU, 1979. S. 87–95.

5. Kogan A. F. Psichologicheskoe modelirovanie celepolaganija i princip psevdosvobody vybora celi v uchebnoj dejatel'nosti. [Psychological modeling of goal setting and the principle of pseudo-freedom of goal choice in educational activities] *Psichologija. Sb. nauchnyh trudov*. [vyp. 3-ij]. K.: ООО «KMM», 1999. S. 212–222.

6. Leont'ev A. N. Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost' [Activity. Consciousness. Personality]: *uchebnoe posobie 2-e izdanie, stereotipnoe*. M.: Smysl: Akademiya, 2005. 352 s.

7. Maksymenko S. D. Gheneza zdzijsnennja osobystosti. [The genesis of the realization of personality] K.: Vydavnyctvo «KMM», 2006. 255 s.

8. Miljajeva V. R., Lebidj N. K. Motyvacija profesijnogho vdoskonalennja jak chynnyk rozvytku liderstva v osviti. [Motivation for professional improvement as a factor in the development of leadership in education] *Teoretychnyj ta naukovo-metodychnyj chasopys «Vyshha osvita Ukrainy»*. 2014. №4 (dodatok №1). S.21-25.

9. Moljako V.A. Psihologija reshenija shkol'nikami tvorcheskih zadach. [The psychology of solving creative problems by schoolchildren] K.: Rad.shkola, 1983. 94 s.

10. Rybalka V. V. Psykholohichna struktura osobystosti. [Psychological structure of personality.] *Psykholohija: Pidruchnyk* / Ju.

L.Trofimov, V. V.Rybalka, P. A. Ghoncharuk ta in.; za zagh. Red. Ju. L. Trofimova. 2-ghe vyd., stereotyp. K.: Lybidj, 2000. S. 116–122.

11. Rubinshtejn S. L. O lichnostnom podhode. [Psychology of personality in the works of domestic psychologists] Psihologija lichnosti v trudah otechestvennyh psihologov / Sost. L. V. Kulikov. SPb.: Piter, 2001. S. 23–32.

12. Sannikova O. P. Makrostruktura osobystosti: psykhologhichnyj opys. [Macrostructure of personality: psychological description] Nauka i osvita. 2013. №7. S. 7–13.

13. Tytarenko T. M. Zhyttjevi domaghannja osobystosti: fenomenologhichnyj ta strukturno-funkcionalnyj pidkhid. [Personal harassment in life: a phenomenological and structural-functional approach] Psykhologhija

i suspiljstvo. 2004. №4. S. 128–145.

14. Tomchuk M. I. Metodologhichni zasady doslidzhennja ta formuvannja psykhologhichnoji ghotovnosti osobystosti do dijalnosti. [Methodological principles of research and formation of psychological readiness of an individual for activity] Psykhologhija i suspiljstvo. 2010. №4. S. 41–46.

15. Furman A. A. Moraljno-etychni cinnosti v suspiljnomu vymiri. [Moral and ethical values in the social dimension] Psykhologhija i suspiljstvo. 2010. №1. S. 94–99.

16. Furman A. V. Metodologhichne obghruntuvannja koncepciji motyvacijnykh psykhoform. [Methodological justification of the concept of motivational psychoforms] Vitakuljturnyj mlyn. 2010. Modulj 12. S. 9–19.

REFLECTION OF THE TARGET ORIENTATION OF THE INDIVIDUAL IN SOCIALLY USEFUL ACTIVITIES

Nina Myropoltseva

Abstract. *The article presents the results of a study of the development of a target orientation among applicants for higher education. Theoretical approaches to understanding the phenomena of «orientation» and «target orientation» in modern psychology are analyzed. The analysis of the results obtained made it possible to identify qualitative shifts in the development of the target orientation of students who were engaged in volunteer activities during the study: a positive attitude towards themselves, towards people around them, an understanding of their needs and problems, a desire to help, an increase in emotional stability to high and medium levels, an increase in the level of independence and organization, self-determination in life, development of the ability to set specific goals and their timely implementation, increasing the level of educational motivation. According to the last section, the spheres are arranged as follows: friendly, social and family, educational, amateur and personal, intimate. Such data testify to the nobility and scale of the goals that students set for themselves. Their attention is no longer directed at themselves, but at close and surrounding people, at society as a whole. The number of goals related to learning has increased significantly. At the end of the experiment, there is a tendency to increase the prestige of studying at the university and gaining knowledge for use in later life. With the help of Student's t -criterion for dependent samples, significant differences were established between all components of the results of the three positions of the target orientation of students of the first and second sections.*

The conducted research allows us to state that socially useful activity has a significant impact on the development of the target orientation of the individual. The results of the study showed changes in the structure and quality of goals.

Keywords: *target orientation, altruistic position, egocentric position, rational, socially useful activity, personality development*

Відомості про авторів:

Ніна Ігорівна Миропольцева, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
e-mail: ninokshilova21@gmail.com ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0548-9266>

Information about authors:

Nina Myropoltseva, Candidate of psychological sciences, associate professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine